

SODOBNI PROBLEMI

GOSPODARSKE OSNOVE KRŠČANSKEGA SOCIALIZMA

(Pripombe h knjigi dr. A. Gosarja „Za nov družabni red“.)

III

Dr. Gosar si „reformo družbe“ ne predstavlja kot neko zgodovinsko nujno dejanje, ki je v skladu z razvojem človeške kulture in družbe (in utemeljeno že v objektivnih stremljenjih ekonomsko-socialne družbene podlage), marveč le kot vprašanje naše subjektivne volje. V skladu s takim pojmovanjem temelji seveda mišljenje, da je izhodov iz današnje krize in iz današnjega družbenega položaja več in da so ti odvisni zgolj ob subjektivni sposobnosti ljudi. Zato je zanj težišče socialnega vprašanja v misli: „Ali in kako bi bilo mogoče prepeljati sodobne ljudi s pravim občestvenim duhom?“ (Str. 289.) Pravilno pa bi bilo vprašanje, kakšne so danes oblike in načini pridobivanja življenjskih potrebščin, da si bomo po njih uredili naše družbeno življenje. Na prvo vprašanje je odgovorov nešteto in so vsi enako abstraktni, idealistični, kajti oni ne jemljejo za podlago svojih spoznanj stopnjo produktivnosti materialnih proizvodjalnih sil, ki neko družbeno obliko omogočajo ali pa je ne omogočajo. Na drugo vprašanje je pa le en odgovor, kajti v popolnem skladu z materialnimi produktivnimi silami more biti na neki določeni stopnji samo ena družbena oblika. Dokazuje za to nam daje zgodovina. Ozrимо se le v preteklost raznih ljudstev, ki čestokrat sploh niso imela nikake zveze (ali morda še šibko zvezo) z ostalim svetom, pa bomo videli, da so se družbene oblike menjale po vsem svetu na isti način, čeprav morda v različnih hitrostih. Kitajska je bila zelo odtrgana od ostalega sveta in vendar je tudi v njej dozorel najpopolnejši fevdalni socialni red. Seveda so tu razlike, ki izhajajo iz posebnih geografskih in zgodovinskih pogojev razvoja, toda te posameznosti moramo abstrahirati, če naj prodremo do bistva.

S tem pa je že dognano tudi stališče o načinu, kako je treba izvesti „reformo družbe“. Za dr. Gosarja je pot do „reforme“ — in „reforma“ sama — zavisna od subjektivnih činiteljev, od sposobnosti in moralne kvalitete ljudi. To je po njegovem mnenju prav za prav zgolj vprašanje, ki ga naj rešijo učenjaki v svojih glavah. Če pa gledamo na „reformo“ s stališča, da so materialne produktivne sile (tehnika) podlaga socialnih oblik, potem so za „reformo“ dani že objektivni pogoji. Treba jih je samo ugotoviti, spoznati in prilagoditi jim družbeno obliko. Ne smemo seveda tega jemati mehanično. Jasno je, da prav tu prihaja subjektivno človekovo hotenje povsem do veljave, kajti nujnost, ki smo ji spoznali vzroke in izhodišče, ni nič več ovira naše svobode. Človeštvo bo utegnilo vzroke odstraniti in izpremeniti posledice. V bistvu pa bo vendarle svoje socialno življenje prilagodilo stopnji razvoja materialnih produktivskih sil, kajti glavna funkcija družbe je proizvodjanje potrebščin za življenje in zato se nobena družba ne more v socialnem pogledu razvijati po drugačni poti, kakor jo časovno in kvalitativno določa produkcija, to se pravi način pridobivanja hrane, obleke, stanovanja itd. Nikaka subjektivistična teorija nas ne more prepričati, da bi ljudje mogli misliti in ustvarjati najpopolnejše družbene oblike, ne da bi pri tem poskrbeli kaj in kako bodo živeli. Če pa je proizvodnja osrednje vprašanje družbenega življenja, potem je gospodarstvo živec človeške

družbe. V njem bomo iskali temelje za družbene pretresljaje in za nastajanje novih socialnih oblik. Iz tega pa tudi izhaja, da je gospodarstvo najmanj zavisno od subjektivnih činiteljev, to je od subjektivne volje ljudi.

Čisto drugačnega prepričanja pa je dr. Gosar. Z istega subjektivističnega stališča, ki smo ga opazili že v njegovi sociologiji, gleda tudi na gospodarstvo. Zanj je tudi ono — prav tako kakor vse ostalo socialno življenje — telo, ki ga oblikujejo človekove roke po svoji lastni suvereni volji. Res je sicer — tega dr. Gosar ne more zanikati — da se te roke včasih stresejo v pohlepu, egoizmu, „materializmu“ in da jih od časa do časa lastno nagnjenje premoti, da delajo stvari, ki ostalim škodujejo, toda v bistvu je vendarle gospodarstvo popolnoma zavisno od človeka. Za dr. Gosarja tu ni nikakih objektivnih stremeljenj, ki bi z vso nujnostjo vodila do določenih posledic in ki bi vklepala tudi človekovo voljo v okvir nekaterih objektivnih pogojev, ne, dr. Gosar si predstavlja človeka tako, kakor da stoji s svojo „svobodno voljo“ zunaj vsega dogajanja, neodvisen in s svojo roko vodi razvoj. Edino človekova moralna slabost povzroča, da se včasih poedinec ali cela družba zruši pod skušnjavo, ki jo ustvarjajo „materialne“ dobrine in da zavoljo tega nastanejo stiske in težave na svetu. Zdi se, kakor da bi hoteli s tem karikirati dr. Gosarjevo pojmovanje, toda to nikakor ni naš namen. Taka je dejansko njegova miselnost, kakor hitro ji odvzamemo njeno zunanjo „znanstveno“ prevleko.

In ker dr. Gosar ne gleda na vprašanje družbene „reformne“ z zgodovinskega stališča, s stališča objektivnih stremeljenj v ekonomsko-socialnem ustroju današnje družbe, zato mora trditi, da je današnji gospodarski sestav s svojim „menjalnim mehanizmom“ večer. Zato si torej tudi vprašanje „reformne“ nujno predstavlja edino v tem smislu, kako bi se dala rešiti poedina nasprotja v okviru današnjega sistema. O kakih „odstranitvi“ kapitalizma, kakor nam je obljubljal v začetku knjige, ni torej niti duha niti sluha. Problem reforme družbenega življenja je zanj v prvi vrsti organizatoričen, torej tehničen problem. Vse zavisi edino od tega, da v današnjem sistemu človeštvo „korigira“ neke neprijetne napake. Dr. Gosar torej pomlajuje starca s tem, da ga hoče ozdraviti njegovih neštetihs vsakdanjih bolezni. Pri tem si umišlja, da je starec zaradi tega manj star in da bo to zdravljenje večno zaleglo. Njegova statistika poraja tedaj občudovanja vredne znanstvene rezultate.

Povsem v skladu s svojim subjektivističnim pojmovanjem družbenega gospodarstva podaja dr. Gosar tudi nekakšno načelno navodilo za ozdravitev današnje družbe, ki se glasi:

„... Edina pot k ureditvi modernega gospodarskega življenja je v tem, da se racionalizem, ki vlada danes le v zasebnih gospodarstvih, razširi in raztegne na vse gospodarstvo kot celoto.“ (Str. 302.)

Znanstvenik je torej zasledil protislovje, ki vlada v današnji družbi med racionalnim ustrojem v poedinem podjetju in med anarhijo v celotnem družbenem gospodarstvu. Toda to protislovje zanj ni neločljivo zvezano z današnjim gospodarskim sistemom, marveč je le „napaka“ v njem, ki se dá odpraviti. In kakor vsak abstraktni teoretik, je tudi dr. Gosar tako mirno in lahkotno postavil to zahtevo, kakor da bi bila premostitev tega nasprotja nepomembna malenkost, o kateri se niti ne izplača govoriti. Z njegovega subjektivističnega stališča je seveda to popolnoma razumljivo. Dovolj je, da nekaj spoznamo in razumemo, rešitev je s tem že sama po sebi dana. In

vendar je napravil v svojem računu majhno napako, ki popolnoma preprečuje uporabo njegovega navodila. Protislovje med organizatornostjo in racionalizmom v posameznem podjetju ter med anarhijo v celotnem gospodarstvu je neločljiva lastnost današnje družbe. Če bi hoteli odstraniti to nasprotje, potem bi morali odstraniti — individualistični trg. To pa je popoln nesmisel. Kapitalizma brez kapitalističnega trga si sploh ne moremo misliti. Druge poti pa v današnjem družbenem okviru ni. To protislovje se je skušalo zadnje čase in se še danes poskuša rešiti s pomočjo raznih avtarkističnih načrtov, in sicer tako, da bi imela država kontrolo nad produkcijo. Velika večina velepodjetnikov pa se je odločno izrekla proti avtarkiji. Čemu? Iz enostavnega razloga, ker je tudi država odvisna od razrednih in konkurenčnih bojev in je nujno v rokah zdaj te zdaj one gospodarsko najmočnejše skupine. Avtarkija bi torej pomenila gospodarsko diktaturo ene vrste kapitala nad drugimi. Med posameznimi gospodarskimi skupinami pa se bijejo ostri konkurenčni boji, ki posegajo tudi v politiko. Zlasti zadnje čase lahko dovolj dobro opazamo te nezajezljive konkurenčne boje v Nemčiji in Avstriji. Raznih gospodarskih skupin z najbolj nasprotujočimi si stremljenji ne bo mogla nobena državna oblast potisniti pod enoten pokrov kakega načrtnega gospodarstva, pa če bi se tudi avtarkija stopnjevala do vseh mejá. Poleg tega pa ostane še druga plat tega vprašanja, namreč dejstvo, *da je trg internacionalen*. Če bi torej tudi uspelo uvesti v državi s kakršnimikoli sredstvi načrtno gospodarstvo, ostane še vedno konkurenca na internacionalnem trgu med posameznimi državami, ki bi onemogočila vsak poskus, da bi se odstranila anarhija. Na podlagi današnjega gospodarskega ustroja se dr. Gosar zaman prizadeva ustvariti načrtno gospodarstvo, ki bi ga vodil isti razum, kakor vodi posamezne obrate.

Zanimivo pri vsem tem pa je to, da zahtevajo vse fašistične miselnosti in programi načrtno gospodarstvo. To je popolnoma razumljivo, kajti danes ne more in tudi nihče na svetu ne zanika — niti sam dr. Gosar ne — da ni prav ta anarhija vzrok težkih kriz, ki se pojavljajo od časa do časa. Toda med „hoteti“ in „moči“ je včasih globok prepad. Videli smo, da se v današnji družbi v vprašanju odstranitve anarhije v proizvodnji tega prepada ne dá premostiti, zato je „načrtno gospodarstvo“ pri fašističnih voditeljih prazna fraza in ostane fraza, dokler ne bodo ustvarjeni objektivni pogoji za tako gospodarstvo.

Človeštvo je raslo v svoji kulturi vzporedno z izpopolnjevanjem produkcijske tehnike. Neprestano stremljenje, da bi si na čim lažji način pridobili čim več hrane, je prav za prav kulturo ustvarjalo in dvigalo družbo od stopnje do stopnje po lestvici civilizacije. Razumljivo je torej, ako vzamemo pri analizi družbenega gospodarstva za izhodišče — produkcijo. Po mnenju dr. Gosarja pa je prav tu največja napaka klasične ekonomske šole, zato pravi:

„Namesto, da bi raziskovala po kakšnih pravilih ljudje gospodarijo in kakšne so gospodarske in družabne posledice tega, da ljudje svoje blago in svoje delovne moči drugim ponujajo in prodajajo, ali pa po njih povprašujejo in jih kupujejo (cena, mezda), da denar dobičkonosno nalagajo, ali pa si ga izposojajo (kapital, dividende, obresti, vobče dohodki od kapitala) se je gospodarska teorija bavila v prvi vrsti s tem, kako se razne vrste dobrine tehnično proizvajajo, kako (v prometu) krožijo in kako se med ljudmi porazdeljujejo.“ (Str. 314.)

Stara metafizična metoda dr. Gosarja se je torej tudi v gospodarstvu jasno pokazala. Hišo pričinja zidati pri strehi, analizo družbenega gospodarstva

pričenja pri njegovih najbolj zamotanih posledicah, ki jih je nemogoče razumeti, ne da bi razumeli osnovo — to je produkcijske razmere. Zato mu je tako subjektivistično gledanje onemogočilo vpogled v družbeno gospodarstvo *kot celoto* in seveda zlasti v objektivna stremjenja gospodarskega ustroja družbe. On vidi drobce, vidi posamezne gospodarje, vidi dobiček, obresti, ceno, toda ne ve, da vse to izhaja iz neke celote, da morajo imeti dobiček, obresti, cena itd. nekje svojo realno materialno gospodarsko izhodišče, ne vidi vzrokov, čemu posamezni gospodarji „gospodarijo“ tako in ne drugače. Zanj je izhodišče znanstvenega spoznavanja „gospodarjenje“ in ne „gospodarstvo“. To se pravi, on misli, da se družbeno gospodarstvo ravna po „gospodarjenju“ poedincev, po njihovi svobodni subjektivni volji, da je prav za prav družbeno gospodarstvo le vsota individualnih gospodarstev in ne obratno, da se ravna individualno „gospodarjenje“ po vsakokratnih razmerah v družbeni produkciji.

Dr. Gosar hoče odstraniti anarhijo v današnjem družbenem gospodarstvu. To pa „odstranja“ na ta način, da zanika skoraj vsako odvisnost individualnega gospodarstva od družbenega gospodarstva kot celote. Pravi namreč takole:

„... Res ima gospodarsko življenje tudi narodno gospodarski in družbeni značaj in pomen... Toda za *razlago osnovnih gospodarskih pojavov*, kakršni so pridobitek, cena, mezda, obresti, dividende in vobče dohodki, je tako narodno gospodarsko gledanje popolnoma brez pomena. Zakaj tisti, ki gospodarijo, so končno vendarle posamezni ljudje. Ti povzročajo s svojim gospodarskim ravnanjem ponudbo in povpraševanje, ceno, mezdo, obresti, dividende itd. Skratka, od njih izvira vse gospodarsko življenje in predvsem po njihovih zasebnih gospodarskih vidikih se ravna.“ (Str. 314. in 315.)

Kdor na tak subjektivistični način pojmuje družbeno gospodarstvo, kdor ne najde nikake zveze med individualnim gospodarstvom pa med družbenim gospodarstvom in kdor ne vidi, kako so cene, mezde, obresti, dobiček tesno odvisne od objektivnih pogojev v gospodarstvu, ta si pač ne more domišljati, da bo našel pot iz anarhije. Zastavimo dr. Gosarju eno samo vprašanje: Kako si po tej teoriji predstavlja prehod iz kolektivnega gospodarstva primitivne skupnosti v gospodarstvo privatne lastnine in neenakosti? Ali je tudi tu odločala „subjektivna volja“ „zasebnega gospodarja“? Po našem mnenju nikakor ne. Ne moremo si namreč misliti, da bi se mogel sredi ekonomskega kolektiva primitivnega rodu nenadoma pojaviti neki „zasebni gospodar“ in reči, da je nekaj njegovo, kar so producirali *vsii člani rodu*. Razumljivo postane to šele takrat, kadar je v rodu postalo že običajno individualno orodje. Toda tu nima ničesar opraviti „subjektivna volja“. Nov način družbene „porazdelitve“ je imel torej povsem objektivne razloge — produkcijo z individualnim orodjem, ki je omogočilo individualno delo. O tem smo govorili že v analizi dr. Gosarjevega socialnega nazora. Ali pa vzemimo drug primer. Predstavljajmo si v današnji družbi Don Kihota, ki bi hotel poleg današnje produkcije uvesti fevdalni način porazdelitve. Lahko bi mu stala za hrbtom še tako močna oborožna sila, vendar svojega namena ne bi mogel izvesti, ker tega ne dopuščajo odnosi in stanje v današnji produkciji, ker pač niso za tako razdelitev dani *objektivni pogoji*. S „svobodno subjektivno voljo“ torej zopet ni nič, kajti če bi vladala ta, potem ne bi imeli pravice govoriti o „družbenem razvoju“, marveč edinole o „zgodovinskih ali socialnih dogodkih“. Suženjstvo po tej teoriji ne bi nujno sledilo avtoritativni rodbinski skupnosti, fevdalizem ne bi

bil neogibna posledica suženjstva in kapitalizem ne nujen naslednik fevdalizma. V družbi in družbenem gospodarstvu bi vladala samovolja. Nič bi ne bilo torej čudno, ako bi stari Grki naenkrat proglasili kapitalizem ali pa če bi na primer fevdalizmu sledilo zopet antično suženjstvo. Take trditve se zde sicer smešne, toda so nujne posledice subjektivističnih naziranj dr. Gosarja.

Res je, da pri kupovanju in prodajanju nihče ne misli na „obče narodno-gospodarske koristi“, kajti teh niti ni, pač pa je vsakdo odvisen od celotnega gospodarskega položaja. Ali so bile mar odvisne različne obrestne mere zgolj od subjektivnih vzrokov v začetku individualističnega gospodarstva ali danes? Ali je bilo gibanje mezde odvisno res zgolj od „povpraševanja in ponudbe“? Ali ni tudi zgodovinski hip vplival na višino mezde in ostale delovne pogoje? Ali je dejstvo, da se je n. pr. produkcija vršila pred sto leti s preprostimi stroji ali pa zgolj ročno v manufakturi, medtem ko se danes vrši mnogo hitreje na kompliciranih strojih, brezpomembno za absolutno višino cen? Mislimo da ne. Obresti, cene, mezde itd. niso samo odvisne od ponudbe in povpraševanja, marveč so tudi zgodovinske kategorije, odvisne od razvoja materialnih produktivskih sil. Kakor ni bila „subjektivna volja“ poedinega „gospodarečega subjekta“ nikakor posebno važna niti v pripravljanju niti v odpravljanju krize, tako tudi ni mogla v drugih vprašanih gospodarstva ravnati drugače, kakor ji je narekovala doba, v kateri se je gospodarsko izživljala. Pri tem seveda nikakor ne mislimo zanikati pomena subjektivnega činitelja v gospodarstvu, poudarjamo le, kaj je prvotno in kaj drugotno.

Na tak način seveda dr. Gosar ne bo dosegel nikakih uspehov, kakor bi jih tudi ne dosegel tisti zdravnik, ki bi notranjo krvno bolezen zdravil pri izpuščajih na koži. Za rešitev gospodarstva iz krize ni dovolj „smotrno uravnati konsum“ ali „zasebno produkcijo“. Nikdar še ni bilo tako jasno, da je konsum odvisen od produkcije (in ne narobe, kakor trdi dr. Gosar), kakor je to danes, ko milijoni umirajo od lakote zato, ker tovarne ne obratujejo in ker so polna skladišča. Ta strahotni nesmisel more razumeti samo tisti, ki gleda na današnje gospodarstvo z zgodovinskega, objektivističnega stališča.

Čemu zanikuje produkcijo kot glavnega činitelja v gospodarstvu? Razkriva se sam:

„Proizvodnja je le eno izmed najobičajnejših sredstev, katerih se ljudje v svojem gospodarstvu poslužujejo; samo po sebi pa nima z gospodarjenjem nikake bistvene zveze. Če bi proizvajati pomenilo hkerati tudi že gospodariti, potem ne bi gospodaril podjetnik, marveč delavci, ki v njegovem podjetju delajo.“¹ (Str. 321.)

Jasno je, da se dr. Gosar boji priznati, da počiva na delavskih hrbtih družbeno gospodarstvo in z njim vsa družba. Osnovna pot njegovega znanstvenega prizadevanja je torej ta: postaviti nepremostljiv prepad med „gospodarjenje“ in produkcijo. V praksi pomeni to, izključiti delavca od vsakega vmešavanja v „gospodarjenje“, to se pravi postaviti sistem „večnega gospodarja“ in „večnega mezdnega sužnja“. Dr. Gosarjev krščanski socializem nam na ta način vedno bolj odkriva svojo individualistično gospodarsko notranjost.

V skladu z zanikanjem produkcije kot glavnega činitelja je tudi zanikanje objektivnega značaja vrednosti. Subjektivno merilo, ki ga je preizkusil v ostalih panogah nacionalne ekonomije, prenaša seveda tudi v vrednost. „V menjal-

¹ Podčrtal jaz.

nem gospodarstvu so stvari toliko vredne, ... kolikor lahko na trgu zanje dobiš." (Str. 311.) Stavček je tautologija, ki ne pove ničesar. Dr. Gosar namreč ni s tem povedal nič drugega kakor to, da so stvari toliko vredne, kolikor so vredne, kajti cena je prav zunanji izraz vrednosti (četudi se vedno ne sklada z njo). Drugič pa je s tem dr. Gosar vrednost izenačil s ceno, to se pravi, da je vrednost sploh zanikal. Po njegovem mnenju določuje ceno edinole konsument, in sicer s povpraševanjem in ponudbo. Čim več je prodajalcev in čim manj je kupcev, tem nižje so cene, in obratno, čim manj je prodajalcev in čim več kupcev, tem višje so cene. (Cene pa so enake vrednosti!) Ne dá se tajiti, da je do neke mere to res. Toda ponudba in povpraševanje ceno le povišujeta in znižujeta v nekem trenutku, nikakor pa ne more to razmerje vplivati na enake menjalne vrednosti, to se pravi ne more povzročati, da bi bil n. pr. dežnik toliko „vreden“ kolikor aktovka ali kranjska klobasa toliko kolikor neka otroška igrača. To menjalno razmerje pa ni nikakor slučajno, ampak se stalno ohranja, tudi kadar se močno gibljejo cene. Edino tedaj se to menjalno razmerje izpremeni, če se pojavi n. pr. za neki predmet nova, lažja pot produkcije, če se torej ta predmet izdelava z mnogo manjšim trudom, z manjšimi „produkcij-skimi stroški“, to se pravi, če je za izdelavo predmeta potrebno vložiti manj dela. Po teoriji dr. Gosarja pa je prav za prav gibanje cen popolnoma neomejeno navzgor in navzdol, kajti odvisno je vse od subjektivne volje konsumentov. Teoretično torej ni niti izključeno, da bi se konsumenti nekoč dogovorili in hoteli imeti blago popolnoma zastoj. Nesmisel, v katerega pelje taka teorija, je spoznal naposled tudi dr. Gosar sam, zato postavlja vendarle nekake objektivne meje gibanju cen. Naj torej še tako preganja objektivizem, pri zadnjih vraticih ga vendarle vedno znova pušča nazaj. Po mnenju dr. Gosarja so meje gibanja cen — produkcijski stroški plus minimalni dobiček. Gibljejo pa se v okviru med najcenejšim in najdražjim producentom (po produkcijskih stroških namreč). Okvir, v katerem se more gibati „svobodna volja“ konsumenta pri določevanju, je torej tako ozek, da „o svobodi“ ni mogoče niti govoriti. Toda oglejmo si kljub temu še podrobneje to teorijo. Produkcijski stroški so sestavljeni iz produkcijskih sredstev, zemljiške rente in mezde. Po dr. Gosarju je mezda in renta prav tako cena, ki jo določujejo isti subjektivni pogoji na trgu, namreč konsument. O produkcijskih stroških pa niti ne govorimo, kajti ti so še prav gotovo le zgolj cena. Ne moremo namreč dvomiti, da je producent v pogledu produkcijskih stroškov — konsument. Kaj sledi iz tega? Da dr. Gosar razlaga višino cen s cenami. Z njegovo subjektivistično teorijo si torej ne moremo nič pomagati. Njegov subjektivizem je torej propadel pred prakso.

Vse te težave pa premaguje na ta način, da se na najbolj kritičnih mestih kratko in malo nasloni na objektivizem. Kljub vsem naporom mora namreč vedno znova priznati, da je vendarle človeško delo tisto, ki — zadnje odločuje. Po njegovem mnenju ima blago vrednost le tedaj, kadar ga sploh hoče kdo rabiti. Potem pa nadaljuje: „Šele potem je mogoče trditi, da imajo take stvari, ki treba zanje več dela, navadno tudi večjo vrednost ali višjo ceno.“ (Str. 325.) To pa je obračun dr. Gosarja z dr. Gosarjem. Nič drugega kakor to ne trdi namreč — le v nekoliko preciznejši in znanstveno popolnejši obliki — „klasična ekonomska šola“, ki jo dr. Gosar tako neusmiljeno napada. Ta klasična teorija pravi namreč, da količina dela ustvarja vrednost, toda izdelano blago

postane šele takrat vrednost, kadar je tudi *uporabna* vrednost, to je, kadar lahko zadovolji potrebe nekega posameznika ali skupine. Kako malo je razumel ali hotel razumeti dr. Gosar klasično ekonomijo, priča tale stavek:

„Z lesom visoko v gorah n. pr. bi bilo gotovo neprimerno več dela kakor z onim, ki je blizu doline; toda zaradi tega les v gorah ni več, marveč le manj vreden in ostane dejansko brez cene.“ (Str. 325.)

Noben klasičen ekonom prav gotovo ni nikdar trdil kaj takega. Naivno bi bilo misliti, da je les v gorah zato več vreden, ker „*bi bilo*“ (!) z njim več dela kakor z dolinskim, in da ni nič vreden, ker je še v gorah. Toda les, ki je z gorá odpremljen v dolino, ima pa prav gotovo večjo vrednost, kajti v njem se je že skondenziralo (kakor pravi Ricardo) človeško delo. S tem pa seveda še nikakor ni rečeno, da je tudi cena na trgu zaradi tega nujno višja. Les iste kvalitete ima na trgu v glavnem enako ceno, pa naj bo iz hribov ali pa iz doline. Toda dejstvo, da iz tega razloga nihče ne bo šel visoko v gore po les, ampak si ga bo nabavil v dolini, je dokaz, da dejansko določuje vrednost le človeško delo. Sicer pa tega mnenja nismo samo mi, marveč tudi — po pomoti ali kaj — nihče drugi kakor — dr. Gosar:

„Če bi kdo oni les v gorah vendarle rabil, n. pr. zato, da bi kuhal oglje ali žgal apnenico, bi bil voljan zanj tudi nekaj plačati, in sicer tem več, čim bolj pri roki bi mu les bil, čim manj dela bi bilo treba za njegovo uporabo.“ (Str. 325.)

Pri čem smo sedaj? Ali je vrednost subjektivna muha ljudi ali ni? Ali je njena vsebina delo ali jo ustvarja potreba? Ali jo določuje produkcija ali konsument? — Končnega odgovora v knjigi ni. Vprašanja vrednosti — osrednje vprašanje v nacionalni ekonomiji — dr. Gosar ni razrešil. In ker ni spoznal prave vsebinske vrednosti, je tudi njegova teorija cen v zagati. Že prej smo govorili o produkcijskih stroških, ki določajo po mnenju dr. Gosarja obenem z dobičkom cene na trgu. Videli smo, da pridemo po metodi dr. Gosarja do tega, da razlagamo cene s cenami.

Toda pustimo ob stran to njegovo teorijo in se vrnimo znova k njegovi politično-gospodarski osnovi. Osnovno vprašanje reforme današnjega gospodarstva je po njegovem mnenju tole:

„Kako moderno menjalno gospodarstvo tako urediti, da bo istočasno, ko služi zasebnemu stremljenju po čim večjem dobičku, prav tako vendarle v polni meri ustrezalo obćim družabnim koristim in potrebam. Zakaj, če je stremljenje po čim večjem pridobitku glavna gonilna sila menjalnega gospodarstva, potem pritoževanje zaradi tega ne pomaga nič. Poiskati je pač treba sredstva in pota, po katerih bi mogli stremljenje po profitu naravnati v tako smer, da bi hkrati služilo tudi obćemu blagostanju.“ (Str. 329.)

Znova protislovje, ki je značilno za dr. Gosarja. Stremljenje vsakega posameznika za dobičkom je gonilna sila današnje družbe. Kje naj potem iščemo „skupne družabne koristi“? Na to vprašanje zaman čakamo odgovora. Družba je skupina popolnoma raznolikih poedincev, „gospodarećih subjektov“, ki ima vsak svoje subjektivno merilo za vrednost, za ceno, za subjektivne težnje v gospodarstvu in ga z ostalimi ljudmi prav za prav ne veže nič drugega kakor ime človek. To, kar je osrednje, kar veže ljudi in tvori tudi družbo — proizvodnja, je v sistemu dr. Gosarja postavljena ob stran in je zgolj način pri-

dobivanja med neštetimi drugimi. Spekulacija na borzi ali pa loterijsko igranje je zanj način pridobivanja iste kategorije kakor produkcija sama. Da je dobiček od spekulacije samo del vrednosti, ki je nastala pri produkciji, to je za dr. Gosarja popolnoma neznana stvar. Prav tako sodi o dobičku in obrestih. Oboje nastaja skratka pri izmenjavi kar samo od sebe, brez kakršnegakoli dela. Da je to nemogoče, se zavemo takoj, kakor hitro vzamemo za podlago raziskovanja družbeno gospodarstvo v celoti. Če bi namreč bila teorija dr. Gosarja točna, potem bi morala biti v družbi vedno ista količina kapitala in družbenega bogastva. To se pravi, če bi nekje profitiral X, pomeni, da je izgubil Y ali več drugih oseb. Toda pogled v prakso nas pouči, da to ni res. Družbeno bogastvo se ne preliva iz enega žepa v drugega, ampak se množi in večja v produkciji vsak dan sproti. Izhaja pa iz dela, ki ga opravi delavec, ki za svoje potrebe ne porabi vsega svojega produkta. Odtod izhaja kapital (in ne od varčevanja, kakor pravi dr. Gosar), tu ima svoje poreklo dobiček.

Že omenjeni citat iz knjige dr. Gosarja pa nam znova potrjuje našo staro ugotovitev, da njegova znanost ne vodi v nikak „nov družabni red“, ampak da ostane vse pri starem. Ukvarja se namreč s poedinimi gospodarji in njihovimi stremljenji, toda zgodovinskega položaja današnjega gospodarskega in socialnega sistema ni spoznal. Zato pa tudi ni mogel pravilno oceniti stremljenj *poedinca*. Dr. Gosar je videl „pohlep“, „poželjenje“, „profitarstvo“, toda ne more si razlagati, odkod izhajajo te lastnosti današnjega človeka. Nujno je, da je zaradi tega prišel do mišljenja, da so te lastnosti neločljivo zvezane s človeško naravo in da je samo v okviru teh lastnosti mogoč „nov družabni red“. Po našem prepričanju pa so lastnosti, ki jih očita dr. Gosar današnjemu človeku, posledica današnjega gospodarstva in „socialno-ekonomskega ustroja današnje družbe“. Imeti te lastnosti za večne, pomeni, proglašati za večnega tudi individualistični gospodarski red.

Dr. Gosar torej ni izpolnil obljube v začetku knjige niti v enem vprašanju. Poti iz krize sistema ni našel in tudi zla, ki izhaja iz njega, ni opravičil.

Ivan Kovač.

KNJIŽEVNA POROČILA

IVAN S. TURGENJEV: LOVČEVI ZAPISKI, I. (1933), II. (1934). Ljudska knjižnica 53. Iz ruščine prevedli: † Bogomil Vdovič, Marija Kmetova in Janez Rožencvet.

„Lovčevi zapiski“, ki bi jih Turgenjev „seveda ne bil napisal, če bi bil ostal v Rusiji“, so vznikli iz domotožja, ki je pred pisateljevimi duševnimi očmi s čudovito silo poživilo podobo domače zemlje in ljudi. S tem pisateljevim odnosom do domovine pa so se nenehoma spajali prilivi plemenite mržnje „zapadnjaka“ zoper tlačanstvo, „proti čemur se je sklenil boriti do konca“.

Iz tega dvojnega počela so pod Turgenjevljevo stvariteljsko roko zrastle umetnine izrednih odlik. Apolinični lirizem Turgenjevljevega občutja prirode je „zapiskom“ okvir, v katerem je pisatelj poustvaril in porazgibal živo očrtane like predreformnih ruskih ljudi in njih usod. Turgenjev je dobro čutil môro, ki je težila tedanje rusko javno življenje in mu ni dala, da bi se bilo sprostilo v svobodnejši razmah, ki so ga terjale siloma utesnjevane narodne energije. Ves stoletni zgodovinski in življenjski problem ruskega narod-